

РЕЦЕНЗІЇ

ПОДОРОЖІ УЖГОРОДОМ В ОДНІЙ КНИЖЦІ

Експурсії Ужгородом: Навчальний посібник з історичного експурсознавства / За ред. Романа Офіцинського. – Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2017. – 338 с.

Як відомо, експурсія є однією з форм використання вільного часу, проведення дозвілля, задоволення пізнавальних інтересів населення. Вона стала важливим засобом вивчення рідного краю, залучення широких верств населення, насамперед учнівської і студентської молоді до пізнання історико-культурної спадщини. Сьогодні, на етапі формування національної ідентичності, експурсійна справа значною мірою сприяє розбудові культурно-просвітницької діяльності. В цьому плані привертає увагу поява наприкінці 2017 р. навчального посібника з історичного експурсознавства, що був профінансований у рамках Програми розвитку туризму і курортів Закарпатської області на 2016-2020 рр. Посібник підготовлено колективом кафедри історії України УжНУ, а автором ідеї, частини тексту, керівником авторського колективу із 17 осіб і науковим редактором видання є професор Р. Офіцинський. Основу посібника становлять матеріали апробованого в рамках громадської ініціативи щонедільного проекту «Відкриті експурсії Ужгородом», започаткованого 2012 р.

Рецензований посібник включає передмову, вступ, п'ять розділів, післямову, предметний та іменний покажчики, а також покажчик ілюстрацій. Кожен із п'яти розділів, що укладені за проблемно-тематичним принципом, у свою чергу поділяється на параграфи (всього їх 25). Як відомо, підготовка будь-якого навчального посібника, методичних рекомендацій, методичних матеріалів для закладів вищої освіти передбачає дотримання певних правил та формальностей. Так, обсяг посібника впливає з можливої кількості годин за навчальним планом для вивчення таких нормативних дисциплін як, наприклад, «Історичне краєзнавство», «Експурсологія». Наприкінці кожного розділу подано перелік питань для перевірки отриманих знань, рекомендована література. При цьому в посібнику не лише використані відомості, що були опубліковані в наукових та науково-популярних виданнях, але й залучено інформацію з електронних джерел із вільним доступом.

У вступі подається коротка історія міста від найдавніших часів до сьогодення, відображено його поступ у соціально-економічній, політичній і культурно-мистецькій сферах за більш ніж тисячолітній період. До першого розділу «Історичні віхи» ввійшли експурсії Ужгородом середньовічним та ранньомодерним, містом часів Першої світової вій-

ни, чехословацьким, радянським, українським Ужгородом. Окремим параграфом висвітлюється експурсія до Горянської ротонди (церква св. Анни), яка, як відомо, є однією з унікальних архітектурних пам'яток європейського значення кінця Х - початку ХІ століть – однієї з візитівок міста.

Наступний розділ присвячений культурному середовищу міста. Це, зокрема, експурсії Ужгородом мультикультурним, музичним, університетським. Цікавою, на наш погляд, є експурсія з відвідинами виставкової зали Закарпатського музею народної архітектури та побуту. Фахівцями-етнологами виділено 9 основних комплексів одягу українців Закарпаття: гуцульський, боржавський, тересвянський, тереблеріцький, королівський, ужанський, перечинсько-березнянсько-свалявський, бойківський, лемківський. У свою чергу, кожен із них включає кілька варіантів крою та оздоблення окремих складових вбрання. Привертає увагу і експурсія, присвячена увіковіченню життя та діяльності відомих ужгородців (А. Волошин, С. Фенцик, Й. Бокшай та А. Ерделі, Г. Рошкович).

Висвітленню багатогранного конфесійного життя міста і пов'язаних із цим архітектурних об'єктів присвячений третій розділ. Тут іде мова про Ужгород римо-католицький (церква святого Юрія на подвір'ї замку, площа А. Бачинського, костел святого Юрія), греко-католицький (ансамбль споруд резиденції Мукачівської греко-католицької єпархії та собору Здвиження Чесного Хреста Господнього, будинок сирітського притулку та інтернату, будинок учительської семінарії, монастир василіян, інтернат для дівчат-сиріт і жіноча вчительська семінарія, церква Преображення Господнього), православний (Покровський храм, Свято-Преображенська церква, Свято-Воскресенський чоловічий монастир, Хресто-Воздвиженський собор на пл. Кирила і Мефодія), протестантський (реформатська церква на Жупанатській площі, церква адвентистів на площі В. Гренджі-Донського), іудейський (філармонія, синагога неологів на Жупанатській площі, єврейська гімназія на Православній набережній та інші об'єкти).

У четвертому розділі «Архіви і музеї» розглядаються проілюстровані експурсії до Закарпатського краєзнавчого музею ім. Т. Легоцького, Закарпатського музею народної архітектури та побуту, Закарпатського обласного художнього музею ім. Й. Бокшай, меморіальних будинків-музеїв А. Коцки та Ф. Манайла. Окремим параграфом представ-

лено характеристику музейно-архівної практики, під час якої студенти-історики відвідують в Ужгороді, зокрема, Державний архів Закарпатської області, «Галерею Ілька», архів і музей управління СБУ в Закарпатській області, архів і музей історії УжНУ, Археологічний музей ім. Е. Балагурі при УжНУ.

Розгляду міжнародних зв'язків присвячений останній розділ навчального посібника. Увагу читача привернуть параграфи, як-от Ужгород геополітичний, прикордонний, американський. В окремому параграфі йде мова і про відомих особистостей, котрі увічнені засобами монументальної скульптури (Т. Шевченко, О. Пушкін, Т. Масарик, Ш. Петефі,

М. Р. Штефанік).

Безперечно, це видання стане корисним не тільки для використання в освітньому процесі закладів вищої освіти при підготовці молодших спеціалістів, бакалаврів, магістрів за спеціальностями, де передбачено теоретичні і практичні заняття з історичного екскурсознавства під час вивчення нормативних дисциплін і дисциплін вільного вибору. Воно призначене і для науково-педагогічних кадрів, учителів та учнів загальноосвітніх шкіл, екскурсоводів. Крім того, посібник зацікавить і всіх небайдужих до краєзнавчої проблематики жителів і гостей Ужгорода та Закарпатської області.

Пеняк П. С. (Ужгород)

СОЛІДНЕ НАУКОВЕ ВИДАННЯ ПРО ІСТОРІЮ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ В НІМЕЧЧИНІ

Русский храм-памятник в Лейпциге: Сборник научных трудов / Сост., отв. ред. М. Э. Дмитриева. – Санкт-Петербург: Коло, 2015. – 240 с.; ил.

2009 р. на запрошення керівництва Центру історії і культури Центрально-Східної Європи (Geisteswissenschaftliches Zentrum Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas (GWZO) (м. Лейпциг, ФРН) мені поталанило протягом місяця проводити дослідження в бібліотеках та архівах Німеччини. Нещодавно від колег із названої наукової установи було отримано цікаву книгу під назвою «Русский храм-памятник в Лейпциге». Рецензоване видання є збірником міжнародної наукової конференції, що відбулася на базі GWZO 2013 р. Упорядником текстів виступила науковий співробітник Центру, доктор мистецтвознавства Марина Дмитрієва. Загалом до книги ввійшло 9 ґрунтовних статей провідних знавців історії храму-пам'ятника і творчості його архітектора – Володимира Покровського, фахівців з церковно-історичних дисциплін, теології та богослов'я, історії Наполеонівських воєн, історії російської архітектури епохи модерну, археології та історії Східної Європи. Збірник відкриває вступна стаття упорядника, в якій, крім безпосередньо короткого аналізу змісту публікацій, висловлюється подяка настоятелю храму в Лейпцигу протоієрею Олексію Томюку, зберігачу відділу російської архітектури Музею архітектури ім. О. Шусева в Москві Тетяні Дудиній, завідуючій відділом архітектури XVIII-XIX століть і директорові музею І. Короб'їній, історичу архітектури Ірині Тереховій, директору видавництва «Коло» Антону Вознесенському та керівництву GWZO, наукова діяльність якого фінансується Міністерством освіти і науки ФРН.

У статті протестантського пастора і фахівця

із православного богослов'я Штефана Рейхельта (Гросс-Кельціг, земля Бранденбург) «Православный мир в Лейпциге в XVIII и XIX вв. и русская церковь» розглядаються питання формування православної громади в Лейпцигу від часу виникнення грецької домової церкви на початку XVIII ст. й до будівництва храму-пам'ятника. Німецький учений стверджує, що центр православної культури виник у Лейпцигу не випадково. Адже це місто було відоме як осередок друкарства, було знамените на всю Європу університетом та економічним розвитком, своїми ярмарками. Автор наводить витяги з листування керівників православної громади, документи урядовців різного рівня щодо будівництва храму, інші цікаві історичні матеріали.

Головний хранитель музею-панорами «Бордінська битва» в Москві Лідія Івченко підготувала повідомлення на тему «Русские воины в Битве народов под Лейпцигом и храм-памятник Святителя Алексия». За її словами, через те що росіяни воювали проти Наполеона у складі кількох армій, їхні захоронення та іменні надгробки розкидані по різних місцях. Дослідниця локалізує окремі могили і подає коротку інформацію про військових. Наприклад, на кладовищі в Таухе (північно-східна околиця Лейпцигу) розташовано надгробок генерал-майора І. Мантейфеля; в містечку Рьота, що за 15 км від міста «Битви народів» під Лейпцигом (16-19 жовтня 1813 р.), поховано 137 воїнів; у передмісті Галле був похований генерал-лейтенант Д. Неверовський, прах якого 1912 р. перевезено до Росії; чимало воїнів було поховано на Старому кладовищі Св. Йоганна, піз-